

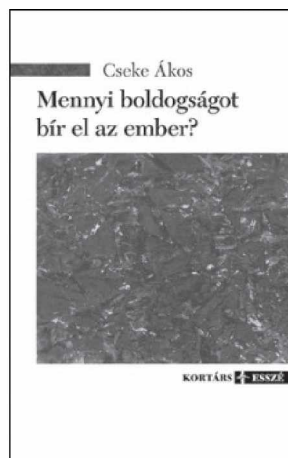
SZERELEM, ÍRÁS, OLVASÁS

Cseke Ákos: Mennyi boldogságot bír el az ember?

„A filozófia megtérés, mely felkavarja egész életünket, és teljesen megváltoztatja azt, aki filozofálásra adja a fejét. A tudattalan által irányított és a gondok által megtépázott hamis életállapotot autentikussá alakítja, és hozzájárul ahhoz, hogy az ember önmagára eszméljen, helyes képet alkosson a világról, és elérje a belső béke és szabadság állapotát.” A bevezetőül választott idézet a 2010-ben elhunyt francia filozófustól, Pierre Hadot-tól származik, *A lélek iskolája* című könyvében olvashatjuk. Habár Hadot filozófiatörténészként elsősorban s említett könyvében is az ókori bölcselettel foglalkozik, a filozófiáról alkotott fogalma s a filozófusi praxis értelmezése az általa vizsgált korszakon túl is érvényes konklúziókat kínál. Számára a filozófia nem elvont elméleti rendszerek felállítását jelenti, hanem – miként a könyv utószavában olvashatjuk – „mindennapjaink elengedhetetlen lelki-gyakorlata, amely révén megtanulunk élni, beszélgetni, meghalni. A filozófia az emberi lélek alkímiája, az önmagunkhoz, a világhoz, az Istenhez és a halálhoz való viszonyunk megváltoztatása, a lélek átformálása, magatartás, életforma, életművészet, amely kigyógyítja az embert lelki és szellemi betegségeiből és megajándékozza az öröm, a boldogság, az elszakadás, az odaadás vagy a hála képességével.” Hadot hivatkozott könyvét Cseke Ákos fordította magyarra, ő írta az egész életművet áttekinthető, előbb idézett utószót is.

Nem pusztán ezek a filológiai tények indokolják, hogy Cseke 2014-ben a Kortárs Kiadó *Esszé* sorozatában megjelent, nyolc írást tartalmazó kötetének ismertetését a francia filozófustól vett citátummal kezdjem. A fiatal magyar esztéta szemléletmódja – s ezt már a kötet címe is sugallja – szorosabban is köthető Hadot filozófiájához. Már az első esszé címe (*Krúdytól tanulok*) is sejtetni engedi: az olvasásnak, a szöveg interpretációjának nagyon is személyes tétje és célja van: a tudás gyarapítása, a világról való ismereteink bővítése. S mit tanul Cseke Krúdytól? Azt, hogy mi a szerelem, hogy mit jelent a szerelmes férfi számára a szerelmes nő. Hogy lehet-e, érdemes-e hinni a nőnek, s a szerelmi történeteket elbeszélő Krúdynak. A kötet tudatos szerkesztését mutatja, hogy a záró esszé szintén ugyanarra kérdez rá: mi is valójában a szerelem? Hogyan is kellene szeretnünk? Ezúttal azonban a válaszadáshoz egy kortárs francia író, Pascal Quignard *Les Paradisiaques* című művének olvasása nyújt segítséget. A felismerés és a fel nem ismerés problematikáját körbejáró mű interpretációja során is az foglalkoztatja elsősorban Csekét, hogy mit jelent a másik felismerése, a másikkal való azonosság élménye a szerelemben: „A szerelem ez az azonosságélmény, ez a felismerés, ez a ráismerés; olyan hívás egy arc, egy hang, egy test formájában, amelyre egyszerűen nem tudok nemet mondani: értelmetlen, felfoghatatlan, lehetetlen, egyúttal azonban ellenállhatatlan is, mert

*Kortárs Kiadó
Budapest, 2014
156 oldal, 2500 Ft*

olyan mélységekben szólít meg, ahol hazugság volna azt mondani: »Nem ismerlek fel!« (134.). Az akarati, tudati kontrolltól függetlenül ránk törő szerelem testi és lelki tapasztalata a szerelmes személyes létezésén túli dimenziókat nyit meg, emlékezni segít a kiűzetés előtti paradicsomi létre, s közelebb visz az *első birodalom* emlékéből újraalkotni vágyott *utolsó birodalom*hoz, a születéssel új nevet és értelmet nyerő eredeti és halál átéléséhez. S mint a *Hideg padló* című Tóth Krisztina-írás elemzése kapcsán is látni fogjuk: egy ponton a szerelmi vágy és az alkotás, az írás vágya összekapcsolódik. Mindkettő bizonyos értelemben kilépést jelent önmagunkból, feladjuk biztosnak vélt pozíciókat, önmagunkat tárjuk ki a másoknak, a világnak, a boldogság vágyát remélve vállaljuk a boldogtalanság kockázatát is. „Igen, talán így kellene írni (és szeretni) – olvashatjuk Quignard művének végén felidézett utolsó legendához fűzött konklúziót –, ilyen szabad fantáziával, ugyanakkor ilyen kínos – csak éppen nem a tudományos értelemben vett – precizitással, rábízva magunkat egy olyan történetre, történetre, szépségre, igazságra, madárhangra, szerelemre, melódiára, amely kiemel az időből, hogy menthetetlenül elmerüljünk abban az igazságban, amely más nézőpontból mesének, álmodozásnak, netán színtiszta hazugságnak teszük.” (150.) Az *írás hatalma* című esszé szintén a szerelem témája körül forog, Tóth Krisztina elmúlt szerelmet megidéző és elengedő novellájának értelmezése azonban eleve más absztrakciós szintre helyezi a problémát. Az írásművészet szerint az érzelmek nyelv általi elidegenítése, az írás hatalma paradox módon tehát egyszerre jelenti a vágyaktól, csalódásoktól való megszabadulást, az elrejtést s mindezek feltárását. Az irodalom mint-ha-világa az érzelmek újraélésének lehetőségét kínálja, az olvasás, a megértés pedig ebben az értelemben is tanulás és önanalízis, így végül az írásművészet az, „amely őrt áll életünk felett, megteremt, újraalkot, elhítt, eltöröl és megáld.” (38.)

Cseke Ákos korábbi írásaival kapcsolatban, különösen a Tverdota Györggyel közösen írt *Tisztaság könyvét* olvasva, az volt az érzésem, hogy Cseke számára az európai gondolkodás történetéből lényegesebbek azok a mozzanatok, melyek a megszakítottással szemben az egység tapasztalatát erősítik. József Attila *Ódájának* Aquinói Tamás teológiájával való együttolvasása során például mintha éppen az a differencia veszett volna el, mely a gondolkodás időbeliségét világítja meg, azt, hogy ugyanarra a kérdésre nem feltétlenül adható ugyanaz a válasz a huszadik században, mint a középkorban. Bevallom, amikor Tóth Krisztina *Hideg padló* című novellájának elemzését először, még a kötetben való megjelenése előtt olvastam, hasonló érzésem támadt: mit nyerünk azzal, ha a kortárs szerző elbeszélését Chrétien de Troyes lovagregénye mellé állítjuk? Nem túl nagy a(z időbeli) távolság ahhoz, hogy az interpretáció révén látótávolságba kerüljön egymással a két szöveg? Ezúttal nemcsak az újraolvasás segített eloszlatni korábbi kétségeimet, hanem a kötetben szereplő szövegek által kialakuló kontextus is számomra új, lényeges jellemzőire világít rá Cseke Ákos gondolkodásmódjának.

Ebből a szempontból a kötet kulcsszövege a Picasso híressé vált mondásából („Én nem keresek: én találok.”) kiinduló *Találás öröme* című esszé, mely kétféle gondolkodói magatartást, s ezen keresztül kétféle emberképet állít egymással szembe. Az egyik, s az európai bölcsleletben erősebbnek tűnő hagyomány szerint a(z igazság, boldogság, Isten) birtoklás(a) képtelenség, ezért az emberi létezés lényege a keresés, a kutatás, a felfedezés, az állandó kételkedés. Cseke ezt a „programot” Lessingre hivatkozva írja le, s a modern társadalom „kulturális logikáját” látja benne. Olyan gondolkodói attitűdöt, mely arra az egzisztenciális, gondolkodói magatartásra, mely a megtalálást, a birtoklást, a megtaláltságot és a birtoklottságot helyezi a középpontba, eleve gyanúval tekint. Két, egymással párhuzamosan létező szellemi beállítottságról van tehát szó, még akkor is, ha a „találás logikájának” megalapozását a szerző az evangéliumokban találja meg. Nem vonja ugyan kétségbe az előbbi érvényességét sem, de – éppen a találás örömét övező gyanú ellenében – egyértelműen a második mellett érvel, lényegét a következőképpen foglalja össze:

„A találás logikája a feltétlen bizalom logikája, amely szemben a keresés nagyon is lehetséges és valóságos logikájával szinte lehetetlen, mert mozdulatlan, megállásra kész, emlékeztet és emlékezik, felfedez, remél, bizakodik, rábíz, odaad, tud, meglel; de élet fakad belőle, s talán csak ebből fakad élet, még ha ez az élet nem is feltétlenül azonos azzal, amit általában életnek nevezünk és tetteinkben, gondolatainkban folyton-folyvást keresünk és elveszítünk.” (126.)

Cseke esszéinek argumentációjában lényeges szerepe van a keresztény szöveggyománynak az evangéliumoktól kezdve az egyházatyákon és a középkori auctorokon át a kortárs teológiáig. Gondolkodásának ezt a tendenciáját betudhatnánk akár egyfajta diszciplináris behatároltságnak is, ha figyelembe vesszük, hogy a szerző első önálló könyve a középkori esztétikai gondolkodás monografikus feldolgozása volt. Véleményem szerint azonban másról van szó, noha – a *Találás öröme* című esszéiben is – Cseke saját álláspontját több esetben a modern és posztmodern szekularizált gondolkodással, a modern társadalom „kulturális logikájával” vitázva alakítja ki, mégis mindezt a párbeszédkészség és -képesség jegyében teszi, nem antimodern meggyőződésből tehát, hanem a modernségnek egy alternatív olvasatát adva. Nem véletlen, hogy a kötet esszéiben értelmezett szövegek, műalkotások döntő többsége a korai modernség és a kortárs irodalom köréből származik. Cseke tájékozódása emellett erős francia orientációt mutat, ezt bizonyítja Pierre Hadot és más kortárs francia szerzők (Jean-Luc Marion, Jean-Louis Chrétien és mások) fordítása is, s láthatóan ebben a közegben mozog a legothonosabban. Miközben nálunk kevésbé élénk recepcióval rendelkező gondolkodókat von be a szellemi diskurzusba, aközben több társdiszciplínában is a mainstreamhez tartozó filozófusok érvelésmódját vonja kritika alá. „Derrida természetesen túloz – olvashatjuk például a *Tiszta kosz* című, eredetileg a *Jelenkorban* publikált írásában –: azt a hibát követi el, amelyre oly sokszor felfigyelhetünk írásaiban, hogy tudniillik egy marginális jelenség, egy viszonylag ritka eset vizsgálatából von le általános következtetéseket.” (61.) Ugyanitt, a műalkotás referencialitásának problematikáját boncolgató esszéjének zárásában viszont a szerző halálát meghirdető barthes-i teóriában nem egyszerűen a destrukciót, az identitás végleges megszüntetésének az igényét látja, hanem a szerzői identitásra való gyökeresebb rákérdezésnek az igényét s egyben a rákérdezés eleve problematikus voltának a tudatát érzékeli.

A keresztény szöveggyománnyal folytatott párbeszéd a *Találás öröme* mellett további három esszéiben is meghatározó. Ide sorolható a Van Gogh leveleinek olvasására alapozott *Sorrow*, a kötetnek is címet adó esszé, valamint a Loyolai Ignác *Lelkigyakorlatos könyvét* újraolvasó *Mit tud a test?* című írások. A *Sorrowban* a holland festő korai életszakaszában írt levelei és életpéldája szolgáltatják azt a konkrét elrugaszkodási pontot, ahonnan ellendülve az evangéliumok értelmezésén keresztül a világhoz való helyes viszonyulás mikéntjéről gondolkodik el: „a festő legelső műve, az irgalom, a szeretet, a részvét, az alázat, amelynek lefelé szálló mozgása révén birtokba veszi a világot, mindenestül azonosul a legyőzöttek, a szenvedők világával, és e világ legmélyén fedezi fel, mutatja meg a teremtés és a megtestesülés felejthetetlen valóságát.” (48.) Ezzel a gondolati ívvel, mely az üdvtörténeti modellből a felemelkedést megelőző alászállást, a valóság totális vállalását emeli ki, (mintegy mellékesen) össze is köti a János-evangéliumot¹ Pilinszky valóságfogalmával, pontosabban a magyar költő misztikával társított hiperrealizmus-fogalmával.² A kötet címadó esszéje első megközelítésben alkotáslélektani témát vet fel, amikor már az első bekezdésben a „boldogság veszélyéről” ír, s Rilke, Pessoa és Proust példájára hivatkozva kijelenti: az alkotó ember számára a boldogság nemcsak elviselhetetlen, hanem káros is. Ez azonban

¹ „Mert az az Isten kenyere, aki alászáll a mennyből és életet ad a világnak.” (Jn 6,33)

² „Nem elszakadni kívántak a valóságtól, hanem ellenkezőleg, visszatalálni annak forró magjába, centrumába. A puszta felszín szükségszerű hidegéből, megosztottságából, számkivettségéből a valóság oszthatatlan szívébe.” (*A valóságról*)

szintén csak egy széles ívű gondolatmenet kiindulópontja, az esszéíró számára egy megvizsgálendő álláspont, amelyet körüljárhat, amelynek feltárhatja forrásvidékét, mérlegre teheti pozitív és negatív művészeti hozadékát, s ahonnan eljuthat a szenvedés dicsőítésének elutasításáig. A szenvedés modern átesztétizálásának eredetét Cseke a keresztény hagyományokban, a mártíromság, a szenvedés, az evilági boldogtalanság elfogadásának üdvözlő tanításában látja, s ez bizonyos értelemben legitimálhatja is ezt az alkotáslélektani beállítottságot, végkövetkeztetése azonban ebben a kérdésben is egyértelmű: „A szenvedés szenvedélyes dicséretére és bátor akaratára, ha becsukott szemmel nem látjuk igazságát, talán akkor is nemet kell mondanunk, ha évezredek tanítás és roppant remekművek egész sora biztosít bennünket üdvözítő igazságáról.” (85.) Hasonló gondolatmenetre épül a Pascal Quingnard nyelvről tett kijelentéséből kiinduló s Loyolai Ignác írásait elemző *Mit tud a test?* című esszé is. A kurrens testelméletek kontextusában is haszonnal olvasható értelmezés test és lélek kettőségéből Ignácnál is tetten érhető, s előbbi negatív minősítésétől a nyelv és a (test)tudat összefüggésének érzékeny elemzésén keresztül vezet el a test rehabilitálásáig. Boldogság és boldogtalanság, szenvedés és szerelem kulcsmotívumait ismétli meg, helyezi új összefüggésbe ez az esszé: „talán a szerelmi boldogság és boldogtalanság is olyan, mint egy seb vagy egy stigma, amellyel egész életére megjelöli magát a szerelmes, amellyel egész életükre megjelölik egymást a szerelmesek, és nem csak lelki értelemben. [...] [A] szemek és a nemi szervek mint szivárgó sebek annyiban hasonlítanak egymásra, hogy bennük a test kifejezésre juttatja azt a tudását, hogy valami véget ér azáltal, hogy túlsordul, túlárad, túlcsap önmagán.” (100–101.)

Mire vágyik jobban az ember, mint arra, hogy boldog legyen? Mit szeretne a gondolkodó ember jobban, mint a szellemi alkotás heurisztikus érzésének átélését? Miben keresi a fiatal ember a boldogságot, ha nem a szerelemben? Cseke Ákos könyvében a felvetett kérdéseknek s a kérdésekre adható válaszoknak mindig személyes tétje van, esszéiből megérezhető a Hadot által említett autentikussá alakított életállapot elérésének igénye, a kifejtés módja s az olvasót megszólítani képes, gyakran csak a kérdések feltevéséig jutó esszényelv pedig termékeny együttgondolkodásra készítet. Az ember boldogságkeresésének problematikáját a kortárs filozófiai diskurzus részeként beszéli el, de minthogy a kezdetektől fogva az európai bölcsélet legalapvetőbb kérdései közé tartozik a boldogság mi-benléte, a boldogságkereső ember mint szubjektum megértése, a könyv a létezés nagy kérdéseinek megválaszolásához egyetemes perspektívát is nyit.